

<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-35-02>

УДК 342.3:340.5:330.8

Н.А. Жук

кандидат юридичних наук, доцент

кафедри публічного управління, адміністрування та права

E-mail: nazhuk2016@gmail.com

ORCID: [0000-0002-3172-8470](https://orcid.org/0000-0002-3172-8470)

Національний університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

м.Полтава, 36000, Першотравневий проспект, 24

КОНЦЕПЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ КАПІТАЛІЗМУ ЯК ФАКТОРУ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ І ПРАВА КАПІТАЛІСТИЧНОГО ТИПУ: КРИТИЧНО- ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ У СВІТЛІ ІДЕЙ МАКРОМОДЕЛІ «КАПІТАЛІЗМУ СТЕЙХОЛДЕРІВ» К. ШВАБА

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* Стаття присвячена дослідженню ранніх і сучасних концепцій трансформації капіталізму, як суспільно-правової формації, яка обумовлює типологічні параметри держави, права і суспільства в цілому, в частині їх основних ідей та пропозицій щодо реформування останніх.

Короткий зміст основних результатів дослідження. На основі методології діалектики та порівняльно-правового аналізу критичному дослідженню піддано історію появи, розвитку, природи та мети різноманітних ідей, теорій та концепцій, у тому числі, найсучасніших, щодо обґрунтування можливості поступової зміни класової природи капіталізму у напрямку поєднання цілі накопичення капіталу з поліпшенням суспільства.

Висновки. Стверджується, що в умовах наявної системної кризи глобальної капіталістичної системи та масштабного наступу на права і свободи громадянського суспільства капіталізм піддався новій хвилі критики, у відповідь на що його прихильниками було проголошено чергову спробу його трансформації в щось більш соціальне привабливе у вигляді «капіталізму стейхолдерів», який декларується як антагоністичний щодо теорії корпоративного егоїзму і пропонується як краща альтернатива акціонерному та державному капіталізму. Водночас капіталізм стейхолдерів К.Шваба не є ідейною новацією і представляє собою узагальнення ідей великої кількості учених у заданому напрямку, однак при цьому позбавлений переваг інших концепцій: так, більшою системністю, змістовністю, реальністю, моральною обґрунтованістю, державно-правовою та соціальною спрямованістю відзначаються концепції «врівноважуючої сили» Дж.Гелбрейта, «зацікавлених сторін» Е.Фрімена та «капіталізму співучасті» У.Хаттона, а також теорія бінарної економіки Л.Келсо, які, окрім іншого, містять конкретні пропозиції щодо реформування сучасної держави (у тому числі, «держави загального добробуту») у дійсно соціально активну державу.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: держава капіталістичного типу, концепції трансформації капіталізму, капіталізм зацікавлених сторін, акціонерний капіталізм, державний капіталізм, колективний капіталізм, усупільнена власність, загальна відповідальність, довгострокові цінності, бінарна економіка.

Як цитувати: Жук Н.А. Концепції трансформації капіталізму як фактору розвитку держави і права капіталістичного типу: критично-порівняльний аналіз у світлі ідей макромоделі «капіталізму стейхолдерів» К. Шваба. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Право»*. 2023. Вип. 35. С. 15-23. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-35-02>

In cites: Zhuk N.A. (2023). Concepts of the transformation of capitalism as a factor in the development of the capitalist type of state and law: a critical and comparative analysis in the light of the ideas of the macro model of "stakeholder capitalism" by K. Schwab. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University, Series «Law»*, (35), P. 15-23. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-35-02> (in Ukrainian)

Протягом принаймні століття критики надмірностей ринків намагалися пом'якшити капіталізм, а не витіснити його, ... поборники капіталізму... продовжують пропонувати бренд, який є соціально нестерпним.

Роберт Каттнер, американський письменник і журналіст

Постановка проблеми. Необхідність дослідження концепцій трансформації капіталізму обумовлена тим визначальним впливом, який здійснює капіталізм як

суспільно-економічна формація на усі параметри існування, функціонування та розвитку держави і права, окремої людини, суспільств та людської спільноти в цілому.

© Жук Н.А., 2023

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Загострення уваги до цього питання закономірно обумовлене фактом появи та широкого просування на світовому рівні нової концепції трансформації капіталізму - «капіталізму стейкхолдерів» К.Шваба.

Отже, **мета цієї статті** полягає у здійсненні порівняльного дослідження концепцій трансформації капіталізму у світлі аналізу мети, засад, ключових ідей, історії формування та факторів появи концепції «капіталізму стейкхолдерів» К.Шваба.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти держави і права капіталістичного типу, пов'язані з концепціями правової держави, держави загального добробуту, соціальної держави тощо та проблемами їх розвитку в умовах глобального капіталізму, аналізувались в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених-правознавців у сферах загальної теорії держави і права, конституціоналізму, адміністративного та міжнародного публічного права, економіки та соціології. Міждисциплінарний характер концепції «зацікавлених осіб» та її відповідність широкому спектру дисциплін у сфері управління також обумовили останніми роками величезну кількість статей і монографій, присвячених її розробці. В числі науковців, які зробили фундаментальний методологічний внесок в дослідження питання щодо трансформації капіталізму та держави і права капіталістичного типу - А. Сміт, К. Маркс, Ф. Енгельс, Е. Бернштейн, А. Пренс, Г.Ф. Шершеневич, О. Гірке, С. Кузнець, Х. Хеллер, Дж. Роуз, Дж. Гелбрейт, Г. Мінз, А. Берле, Ч. Мілс, Ф. Фландсберг, Л. Келсо, Е. Фрімен, У. Хаттон, Н. Фурніс, Т. Тілтон, Дж. Уейт-Уілсон, Р. Хейлбронер, Р. Холкомб, Е. Люттвак, Л. Суарес-Вілья, Е. Куніо, К. Прахалад, С. Харт, Дж. Стігліц, О. Соскін, П. Ванхем, Е. де Сото, Т. Пікетті.

Виклад основного матеріалу. Ключова ідея «капіталізму стейкхолдерів» (у словесній

Базові аргументи прибічників реалізації концепції К.Шваба можна викласти у вигляді наступних тез. 1. Існуючим соціальним системам притаманна низка гострих проблем (у тому числі, неухильне зростання нерівності в доходах на тлі уповільнення зростання продуктивності та заробітної плати; постійне зростання суверенного боргу держав; безпрецедентність ринкової влади найбільших компаній; продовження завдання шкоди навколишньому середовищу внаслідок неконтрольованої експлуатації природних ресурсів). 2. Сучасна капіталістична система

транслітерації походить від англ. «Stakeholder Capitalism», яке виникло у контексті гри слів «shareholder — stakeholder», що має на увазі перехід від «утримання акцій» до «участі, що трактується якнайширше») полягає в тому, що бізнес-компанії мають піклуватися не лише про прибутки та збитки, а й відчувати соціальну відповідальність. Така мета була озвучена Клаусом Швабом, засновником організації «Європейський форум менеджменту», з 1987 р. відомої як Всесвітній економічний форум (надалі – ВЕФ) 50 років тому, й уперше отримала своє відображення в Давоському маніфесті – 1973. Однак тоді, на фоні надмірної популярності та практичної реалізації теорії корпоративного егоїзму Мілтона Фрідмана, за якої єдиною відповідальністю бізнесу є збільшення прибутку його акціонерів, ідея К. Шваба не отримала свого масштабного розвитку. Сьогодні ж вона знову широко представлена на публічному обговоренні, і цей термін активно увійшов у політичний і науковий категоріальний ужиток.

Оголошена в представлений напередодні ВЕФ-2020 статті К. Шваба про необхідність переходу до капіталізму стейкхолдерів (для позначення якого використовуються також поняття «інклюзивний капіталізм», «капіталізм загального блага», «капіталізм в інтересах усіх зацікавлених сторін») отримала своє декларативне політичне закріплення в новому Давоському маніфесті – 2020, теоретичне обґрунтування – в написаному ним у співавторстві з Пітером Ванхемом книзі «Капіталізм зацікавлених сторін: глобальна економіка, яка працює на прогрес, людей та планету», а організаційне супроводження – в оформленій на основі так званих «Стражів інклюзивного капіталізму» Раді з інклюзивного капіталізму з Ватиканом, про створення якої було оголошено у грудні 2020 року.

нездатна вирішити дані проблеми. 3. Потрібна радикальна трансформація всіх глобальних інститутів через уряди, суспільства, бізнес та «зацікавлених сторін» у вигляді укладання якогось нового суспільного договору із загальною відповідальністю.

Варто пригадати, що ідеї формування соціальноорієнтованої форми капіталізму, метою якої є не лише накопичення капіталу, а й поліпшення суспільства, регулярно лунали від початку ствердження капіталістичної системи. І не дивно, що концепція капіталізму стейкхолдерів К. Шваба спочиває на низці

детально розроблених наукових теорій про трансформацію капіталізму, у тому числі, тих, що виникли після Другої світової війни у світлі різкого падіння популярності капіталізму (навіть на рівні його терміну) на тлі стрімкого розвитку світової системи соціалізму, яка набувала в очах простої людини все більшої привабливості. Такі теорії в політичному контексті були покликані обґрунтувати можливість поступової зміни класової природи капіталізму під впливом соціально-економічних процесів в більш загальносоціальному напрямі, а в науковому – запропонувати альтернативу вченню марксизму, нівелювавши його значущість як методології пізнання історичних процесів в розвитку соціальних явищ.

Серед найбільш значимих у контексті даного аналізу теорій варто назвати теорії «колективного капіталізму» та «народного капіталізму», що виникли в США в 1930-х рр. та оформилися там же до середини 1950-х рр., а також концепції «корпоративної соціальної відповідальності» та «соціального партнерства», які отримали нове дихання в країнах Західної Європи на рубежі 1940-1950-х рр. Серед інших теорій подібної спрямованості - економічні теорії «планового капіталізму» та «плюралістичної економіки», соціологічна теорія «суспільства споживання» та відповідні юридичні концепції «держави загального добробуту» (welfare state) та «соціальної держави».

Щодо факторів, які обумовили чергову спробу трансформації капіталізму та спалах зацікавленості концепцією капіталізму стейхолдерів саме сьогодні, то К.Шваб називає «ефект Грети Тумберг», нові ціннісні орієнтири поколінь «міленіалів» та Z, а також усвідомлення власниками капіталу взаємозв'язку «між їх довгостроковим успіхом та успіхом їх клієнтів, працівників і постачальників». Однак, на нашу думку, питання далеко не лише в цьому. Після капітуляції «ядра» соціалістичного табору у холодній війні, здійсненого Генсеком СРСР М. Горбачовим в ході Малтійського саміту у грудні 1989 року, ліберальний (американський) капіталізм було виголошено найкращою і майже безальтернативною соціально-економічною системою для всіх держав світу. На «небувалому консенсусі з приводу легітимності ліберальної демократії як системи правління» та «кінці історії» того часу наголошував Френсіс Фукуяма, на «тріумфі капіталізму» - Роберт Л. Хейлбронер.

Втім з того часу «віра в силу максимізації прибутку набула в американському житті щось на кшталт святості», як визначив вплив на свободу слова одержимого ринком управління американський письменник Расел Бейкер, і в умовах очевидного і відомого наступу й на інші свободи громадянського суспільства глобальний ліберальний капіталізм піддався новому детальному аналізу та новій хвилі критики з боку дослідників його природи. У відповідь на це активізувалися й захисники капіталізму, намагаючись оновити образ капіталізму за допомогою використання більш привабливих для широкого загалу його форм.

На думку К.Шваба, сьогодні існує можливість вибору між трьома моделями (видами) капіталізму: домінуючим сьогодні «акціонерним капіталізмом», головною рисою якої є спекулятивність, спричинена маніпуляціями з акціями на фондових біржах, а метою будь-якої корпорації - максимізація прибутку (у пріоритеті - короткострокового); «державним капіталізмом», за якого розвиток економіки спрямовується урядом, а основною загрозою є поглинання корупцією зсередини; чи «капіталізмом зацікавлених сторін» - такої форми організації бізнесу, яка поєднує в собі пріоритети рентабельності і прибутку з соціальною відповідальністю, в тому числі, в сфері охорони оточуючого середовища, і, отже, має низку переваг перед іншими видами капіталізму.

З тексту Давоського маніфесту – 2020 можна вбачати, що в якості ключового суб'єкту нового світу розглядаються саме приватні корпорації, які кваліфікуються як «довірені керівники» (trustees) - «керуючі навколишнім середовищем і матеріальним світом для майбутніх поколінь», які «втілюють людські і громадські устремління», «діють в інтересах суспільства і здатні вирішувати соціальні та екологічні проблеми сучасності». З огляду на це, Маніфест покладає на них «забезпечення безпечного, етичного і ефективного використання даних; захист біосфери та загальної економіки замкнутого циклу, заснованої на відновленні ресурсів; розширення межі знань, інновацій і технологій для поліпшення добробуту людей» тощо – майже усе те, що сьогодні на рівні цілей, функцій та завдань пов'язується насамперед із суверенною державою, її соціальним призначенням і природними можливостями.

У світлі цього доречно звернутися до найбільш змістовно близької до концепції К. Шваба теорій трансформації капіталізму -

теорії «колективного капіталізму», яка з'явилася раніше за решту аналогічних концепцій (в обох концепціях основним діючим суб'єктом, гравцем і джерелом загальнообов'язкових правил поведінки в суспільстві визнаються корпорації). Її положення, розроблені двома американськими вченими - економістом Гардінером С. Мінзом і юристом Адольфом А. Берле в першій третині ХХ століття, були опубліковані в написаних ними у співавторстві бестселерах «Сучасні корпорації і приватна власність» (1932 р.), «Корпоративна революція в Америці» (1962 р.) і «Влада над цінами та суспільний інтерес» (1962 р.). Саме у межах цієї теорії раніше за всі інші були відображені незворотні перетворення, що відбулися з капіталізмом вже у першій третині ХХ століття з урахуванням тієї виняткової ролі, яку посіли корпорації в структурі суспільства та у механізмі прийняття суспільно значущих рішень і управління суспільством. Г.Мінз діагностував факт завершення корпоративної революції, що змінила природу «приватного» капіталізму ХІХ століття, описаного в економічній моделі Карла Маркса, та обумовила появу його колективної форми, тобто «колективного капіталізму», за якого, як вважалося, відбулося відокремлення сфери управління та контролю над виробництвом від власності на капітал (тобто так звана «дифузія капіталу», положення якої пізніше були розвинені у межах постулату про «управлінську революцію» При цьому Г. Мінз попереджав, що при значній долі великих фірм в економіці суспільство на практиці управляється не широкою громадськістю, а менеджментом корпорацій, що виходять із своїх власних інтересів.

У контексті дослідження цих же корінних змін, які відбулися з капіталізмом у ХХ сторіччі, один із найвидатніших американських вчених Джон Гелбрейт, в низці своїх книг («Американський капіталізм: концепція врівноважуючої сили» 1952 р., «Нове індустріальне суспільство» 1967 р. та «Суспільство достатку» 1968 р.) не просто діагностував стан «хвороби сучасного індустріального суспільства» та пропонував (щоправда, як він зазначав, «без надії на успіх») програму його «лікування» шляхом зміни природи держави задля її протиставлення могутності монополій. Останнє мало відбуватися введенням принципу державного планування із передачею контролю над останнім ученим

(«техноструктурі») та підвищенням ролі «третьої сили» (профспілок та некомерційних організацій), та водночас супроводжуватися націоналізацією військово-промислового та енергетичного комплексів і соціалізацію дрібного бізнесу. Того ж часу Дж.Гелбрейт зробив висновок про те, що трансформація капіталізму вже відбулася, зазначивши, що в сучасних умовах капіталізм (класичний, ліберальний, з вільним ринком) «трансформується в іншу якість і стає індустріальним суспільством із дворівневою економікою: верхній рівень – зрілі корпорації, що утворюють плановий порядок, нижній рівень – велика кількість дрібних фірм, які утворюють власно ринковий порядок», отже, «постає як регульоване суспільство, у якому співіснують дві системи: плануюча (корпорації) і ринкова (дрібні фірми)».

Повертаючись до концепції капіталізму стейкхолдерів К. Шваба, відзначимо, що нею у контексті озвученої мети пропонується змінити показники діяльності бізнесу: вона має оцінюватися на основі комплексного показника «створення усуспільнювальної вартості», який поряд із стандартними фінансовими параметрами має включати цілі в галузі охорони навколишнього середовища, соціальної сфери та раціонального управління так звані ESG (Environment, Social, Governance), від якого має залежати і розмір винагороди топ-менеджерів, й інтерес інвесторів, які мають враховувати «соціальний ефект» своїх інвестицій, тобто пов'язувати екологічну і громадську користь з фінансовою віддачею. В числі основних принципів діяльності бізнесу Маніфест - 2020 закріпив чесну конкуренцію і рівні умови гри, сплату справедливої частки податків, нульову терпимість до корупції та прагнення до постійного поліпшення умов праці і добробуту співробітників, а також «залучення всіх стейкхолдерів в спільне творення довготривалих цінностей».

Загалом, ідеї щодо «усуспільнення власності», «довготривалих цінностей», «загальної відповідальності» та «зацікавлених сторін» можна вважати одними з ключових у цій концепції. Втім власно термін «зацікавлені сторони» сформулював та ввів в обіг американський професор Школи бізнесу Дардена університету Вірджинії (США) Едуард Фрімен в монографії «Стратегічне управління: концепція зацікавлених сторін» 1984 р., яка і вважається фундаментом однойменної концепції. Під «зацікавленими

сторонами» («стейхолдерами компанії»), як поняттям більш ширшим, аніж поняття «акціонери», Е. Фрімен запропонував розглядати «всі групи та всіх індивідуумів ... які грають життєво важливу роль в успіху бізнес-структури у сучасних умовах», до спрощеного переліку яких він включив власників, споживачів та групи захисту їх прав, конкурентів, засоби масової інформації, працівників, групи за інтересами, захисників навколишнього середовища, постачальників, урядові агентства, організації місцевих спільнот тощо. Саме з ім'ям Е.Фрімена пов'язується і пропозиція ідеї щодо трансформації корпоративної соціальної відповідальності у «відповідальність компанії перед зацікавленими сторонами», і макромодель «капіталізму зацікавлених сторін», заснована на відмові від «наївного егоїзму, розділення бізнесу і моралі, а також віри в обмеженість цінних ресурсів».

Термінологічно та у контексті капіталізму стейхолдерів є концепція «капіталізму співучасті» британського вченого Уїлла Хаттона, відображена ним у книзі «Стан, в якому ми перебуваємо» 1995 року, ідеї якої набули того часу у Великобританії особливої популярності в обох протилежних політичних таборах, використовувалися тодішнім лідером Лейбористської партії Тоні Блером в ході виборчої кампанії та обговорювалися на спеціальній конференції. Капіталізм співучасті пропонувався У.Хаттоном як альтернатива капіталізму акціонерів, що склався в Англії за часів Маргарет Тетчер, за якого робітники не мають довгострокових претензій до корпорацій, а громадяни не мають претензій до економіки. Останній він описував таким чином: «Фондовий ринок процвітає, лондонський Вест-Енд переживає бум нерухомості, але життя простих людей непевне», і вся країна «схожа на гігантський торговий ринок, на якому люди — просто товар». Основну відмінність «зацікавленої сторони» від акціонера учений вбачав у тому, що вона є членом компанії, отже, має лояльність до установи, яка не може бути закрита так швидко, як частка її акцій може бути продана акціонером.

Соціальна та політико-правова цінність концепції капіталізму співучасті У.Хаттона у тому, що вона не лише містить чіткі пропозиції щодо шляхів виходу з того кризового стану, в якому опинилося сучасне (англійське) громадянське суспільство внаслідок реалізації капіталізму акціонерів (а

саме – кардинальне реформування на основі державних реформ усіх його систем (насамперед, соціальної, політичної, економічної та духовно-культурної), але й рекомендації щодо способів реформування власно держави, яка продовжує визнаватися ним ключовим суб'єктом внутрішньої політики. Отже, по-перше, У. Хаттон пропонує реформувати фінансово-банківську систему таким чином, аби забезпечити внутрішньодержавне інвестування на довгострокову перспективу (за зразком прийнятної для нього німецької або японської моделі), змістивши у такий спосіб акцентування в діяльності інвесторів із спекулятивного короткострокового прибутку на довготривалі капіталовкладення. По-друге - реформувати трудові відносини у напрямку зближення інтересів зацікавлених сторін (профспілок та компаній) як партнерів. По-третє - здійснити комплексну громадянську реформу (у тому числі, конституційну, правову, державної служби та місцевого самоврядування) шляхом прийняття конституції та білля про права (на кшталт конституціоналізму США), зменшити обсяг офіційної таємниці та забезпечити самостійність місцевому самоврядуванню. Нарешті, він пропонує реформувати існуючу «державу добробуту» в «більш енергійну соціальну державу», в якій безпека має бути соціальною, а не корпоративною, і діяти на рівні всієї економіки, а не окремої компанії – таке має супроводжуватися зміною функціональних пріоритетів держави з субсидій на неробство на підтримку навчання та освіти, тобто забезпечити повну зайнятість та збільшити інвестиції у людський капітал. І саме це кардинально відрізняє концепцію капіталізму співучасті У.Хаттона від концепції К.Шваба, в Маніфесті якої держава як така жодного разу не згадується - використовується лише вкрай невизначений та значно менш вагомий з точки зору відображення якостей суверенної влади термін «уряди».

Ідейний зв'язок між концепцією капіталізму стейхолдерів К. Шваба та більш ранніми концепціями трансформації капіталізму проаналізованим не вичерпується. Так, професор Роберт Ешфорд появу концепції стейхолдерів пов'язує з постулатами бінарної економіки, розробленої у 1950-х рр. на основі праць американського юриста-економіста Луїса Келсо, винахідника Плану управління акціями співробітників (ESOP) та автора книги «Маніфест капіталізму» 1958 р.

Один із очевидно здійснених прогнозів Л. Келсо – це неухильне падіння заробітної плати найманих працівників і отримання всіх переваг технологічного прогресу виключно власниками капіталу. Дійсно, як і в Маніфесті стейкхолдерів К. Шваба, в основу теорії бінарної економіки покладений принцип економічної справедливості з усіх аспектів виробництва благ - участі, розподілу та обмежень. Вона спирається на ідею про те, що суспільство зобов'язано забезпечити всім людям добре здоров'я, житло, освіту та незалежний дохід, а також відповідальне за охорону навколишнього середовища. Водночас, теорія бінарної економіки, на відміну від концепції К.Шваба, відхиляє самостійність «вільного ринку», як і його чесний та ефективний розвиток. На переконання вченого, свобода (а з нею і демократія) досягається тільки в тому випадку, якщо всі люди зможуть отримати незалежну економічну базу від володіння капіталом, використовуючи безвідсоткові позички, видані центральним банком. Отже, як мінімум, сама ідея відмовитися від спекулятивного лихварства, найважливішого привілею банківського капіталу, на якому тримається існуюча світова капіталістична система, і на яку не зазіхає К.Шваб, відрізняє концепцію бінарної економіки Л.Келсо від концепції стейкхолдерів.

Звісно, можна пригадати й інші концепції, співзвучні ідеям капіталізму стейкхолдерів К. Шваба. Це ідеї англійських професорів Коїмбатура Прахалада та Стюарта Харта, викладені в написаній ними у співавторстві статті «Багатство в основі піраміди» 2002 року, яка нині вважається основою бізнес-моделі інклюзивного капіталізму, націленої на надання товарів та послуг найбільш бідним людям у світі. Це й «концепція процвітання», запропонована американськими вченими Томом Дональдсоном та Джимом Уолшем у 2015 році, в якій головною цінністю проголошується повага людської гідності, а не отримання прибутку. І «теорія справедливості» американського філософа Джона Роулза, автора однойменної книги 1971 року, який з цього приводу зауважив: «...соціальна співпраця уможливує краще життя для всіх, на відміну від ситуації, коли всі діють виключно самостійно в ім'я власних інтересів» [24].

Висновки.

1. Ідеї та концепції щодо формування такої форми капіталізму, метою якої є не лише

накопичення капіталу, а й поліпшення суспільства, почали з'являтися майже від ствердження капіталістичної системи. В політичному контексті вони були покликані обґрунтувати можливість поступової зміни класової природи капіталізму під впливом соціально-економічних процесів, в науковому – запропонувати альтернативу вченню марксизму. Однією з таких ранніх концепцій є концепція «колективного капіталізму».

2. В умовах наявної сьогодні системної кризи глобальної ліберальної капіталістичної системи та масштабного наступу на права і свободи громадянського суспільства капіталізм піддався новій хвилі критики з боку дослідників його природи, у відповідь на що його прихильниками було проголошено необхідність його трансформації в щось більш соціальне привабливе, наповнення його новими сенсами.

3. Однією з сучасних концепцій трансформації капіталізму є капіталізм стейкхолдерів К. Шваба, який передбачає радикальну трансформацію всіх глобальних інститутів через уряди, суспільства, бізнес та зацікавлених сторін у вигляді укладання нового суспільного договору, у межах якої бізнес-компанії мають піклуватися не лише про прибутки та збитки, а й відчувати соціальну відповідальність, у тому числі, в сфері охорони оточуючого середовища, оцінка чого має відображатися на основі нового комплексного показника їх діяльності - «створення усупільнювальної вартості».

4. Капіталізм стейкхолдерів не є ідейною новацією і в цілому представляє собою узагальнення інтелектуальних досягнень великої кількості учених. Методологічною основою концепції капіталізму стейкхолдерів як за «Духом і буквою», так і на рівні макромоделі виступає однойменна концепція стейкхолдерів Едварда Фрімена, яка сприйнята школами бізнесу, провідними корпораціями, регулюючими органами та некомерційними організаціями.

5. Капіталізм стейкхолдерів К.Шваба представляє собою водночас і макромодель суспільної формації нового типу, і глобальну політичну декларацію, і теоретичну конструкцію, і політичний рух, й ідеологічну мету.

6. Ця концепція декларується як антагоністична щодо теорії корпоративного егоїзму і пропонується як краща альтернатива щодо двох домінуючих сьогодні різновидів капіталізму - «акціонерного» та «державного».

7. Основними ідейно-змістовними категоріями цієї концепції є поняття «успільнення власності», «довготривалі цінності», «загальна відповідальність» та «зацікавлені сторони».

8. В частині проголошеного цілеспрямування ідеї, аналогічні ідеям концепції К. Шваба, містяться в теорії справедливості Дж. Роулза, концепціях «врівноважуючої сили» та «нового індустріального суспільства» Дж. Гелбрейта, теорії бінарної економіки Л. Келсо, «зацікавлених сторін» Е.Фрімена, «капіталізму співучасті» У. Хаттона, «інклюзивного капіталізму» К. Прахалада і С. Харта, концепції процвітання Т. Дональдсона та Дж. Уолша.

9. У порівнянні з концепцією К.Шваба більшою системністю, змістовністю, реальністю, моральною обґрунтованістю, державно-правовою та соціальною спрямованістю відзначаються концепції «врівноважуючої сили» Дж. Гелбрейта,

«зацікавлених сторін» Е. Фрімена та «капіталізму співучасті» У.Хаттона, а також теорія бінарної економіки Л.Келсо, які, окрім іншого, містять конкретні пропозиції щодо реформування сучасної держави (у тому числі, «держави загального добробуту») у дійсно соціально активну державу.

З державно-правового та інструментального підходів в числі недоліків концепції капіталізму стейкхолдерів К.Шваба можна назвати недооцінку соціального значення суверенної держави та максимізацію соціального значення корпорацій, а також ігнорування факту неможливості трансформації глобального ліберального капіталізму у напрямку заявленої мети при збереженні всього інструментарію, наробленого їм для реалізації своїх, обумовлених його природою, завдань - насамперед, паразитарної спекулятивно-лихварської складової фінансово-банківської системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Robert Kuttner. High-stakes capitalism. The Washington Post, April 8, 1996. URL: <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/1996/04/08/high-stakes-capitalism/e7f2176d-7740-4ff9-b442-9f099f635009/>
2. Davos Manifesto 1973: A Code of Ethics for Business Leaders. Dec 2, 2019. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2019/12/davos-manifesto-1973-a-code-of-ethics-for-business-leaders/>
3. Шваб К. Чого ми хочемо? Три моделі майбутнього на вибір. URL: https://nv.ua/ukr/opinion/forum-udavosiyakzminuyetsyakapitalizmekonomikanovini50057107.html?fbclid=IwAR1F_dwfo3aMo5rnMimhU_BIP9qQB48Y3otdKq4Iae52eb9n BVm0R29gxo
4. Davos Manifesto 2020: The Universal Purpose of a Company in the Fourth Industrial Revolution. Dec 2, 2019 URL: <https://www.weforum.org/agenda/2019/12/davos-manifesto-2020-the-universal-purpose-of-a-company-in-the-fourth-industrial-revolution/>
5. Klaus Schwab with Peter Vanham. Stakeholder Capitalism: A Global Economy that Works for Progress, People and Planet. Wiley; 1st edition, 2021. 304 pp. URL: <https://www.amazon.com/Stakeholder-Capitalism-Global-Economy-Progress/dp/1119756138>
6. Українська мережа Глобального договору ООН. URL: <https://web.archive.org/web/20090819030628/http://www.globalcompact.org.ua/ua>
7. Френсіс Фукуяма. «Кінець історії» URL: <https://anthologyforthelazy.webnode.com.ua/l/frensis-fukuyama-kinets-istoriji/>
8. Robert Heilbroner. The Triumph of Capitalism. / The New Yorker, January 23, 1989. URL: <https://www.newyorker.com/magazine/1989/01/23/the-triumph-of-capitalism>
9. Robert Degen. The Triumph of Capitalism. Routledge, 2017. URL: <https://www.amazon.com/Triumph-Capitalism-Robert-Degen-ebook/dp/B074CKJQLB>
10. Reviewed for EH.NET by Joseph M. Santos. Robert A. Degen, The Triumph of Capitalism. URL: https://eh.net/book_reviews/the-triumph-of-capitalism
11. Тома Пікетті. Капітал у XXI столітті / Пер. з англійської Н.Палій. К.: Наш Формат, 2016. – 696 с.
12. Ернандро де Сото. Загадка капіталу: Чому капіталізм перемагає лише на Заході і ніде більше / пер. з англ. М.Климчук. — К.: Ніка-Центр, 2012. — 232 с.
13. Тарасов О.М. «Друге видання капіталізму» в Росії // Вперед. Debout, les damnés de la terre. URL: <https://vpered.wordpress.com/2013/03/07/tarasov-2nd-edition-of-capitalism/>
14. Adolf A. Berle & Gardiner C. Means. The Modern Corporation & Private Property. With a new introduction by Murray Weidenbaum and Mark Jensen. Routledge, 2017. URL: <https://www.perlego.com/book/1578366/the-modern-corporation-and-private-property-pdf>
15. Історія економічних учень / Підручник / за ред. Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко. Київ: КНЕУ, 2001. С. 471-477.

16.Шиманська О. Джон Гелбрейт – видатний теоретик нового індустріального суспільства. Вісник НТЕУ № 1, 2011. С. 170-177.

17.Edward Freeman. Strategic Management: A Stakeholder Approach. Pitman, 1984. 276 p.

18.Freeman R. E., Velamuri S. R. A New Approach to CSR: Company Stakeholder Responsibility. *Corporate Social Responsibility: Reconciling Aspiration with Application* / Ed. by A. Kakabadse, M. Morsing. N. Y.: Palgrave Macmillan, 2006. P. 9–23.

19.Freeman R. E., Martin K., Parmar B. Stakeholder Capitalism // *Business Ethics Quarterly*. 2007. Vol. 74. N 4. P. 303–314.

20.Professor Robert Ashford's 'Inclusive Capitalism' Gains International Support // Syracuse University/News, Wednesday, September 27, 2017. URL: <https://news.syr.edu/blog/2017/09/27/professor-robert-ashfords-inclusive-capitalism-gains-international-support/>

21.Louis O. Kelso and Mortimer J. Adler. The capitalism manifesto. Random house, New York, 1958. 279 pp.

22.Thomas B. Edsall. Can Capitalists Save Capitalism? The New York Times. 20.01.2015. URL: <https://www.nytimes.com/2015/01/21/opinion/can-capitalists-save-capitalism.html>

23.Thomas Donaldson and James P. Walsh. Toward a Theory of Business. 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/284359470_Toward_a_Theory_of_Business

24.John Rawls. A Theory of justice. Harvard University Press, Belknap Press, 1971. 624 pp. / Why does Rawls think there is a conflict of interests in every society? URL: <https://personal.lse.ac.uk/voorhoev/Rawls%20for%20Great%20Thinkers.pdf>

Стаття надійшла до редакції 05.04.2023

Стаття рекомендована до друку 12.05.2023

N.A ZHUK

PhD (Law), associate professor

departments of public management, administration and law

E-mail: nazhuk2016@gmail.com

ORCID: [0000-0002-3172-8470](https://orcid.org/0000-0002-3172-8470)

National University "Poltava Polytechnic named after Yuri Kondratyuk"

Poltava, 36000, 24 Pershotravnevy prospect

CONCEPTS OF THE TRANSFORMATION OF CAPITALISM AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF THE CAPITALIST TYPE OF STATE AND LAW: A CRITICAL AND COMPARATIVE ANALYSIS IN THE LIGHT OF THE IDEAS OF THE MACRO MODEL OF "STAKEHOLDER CAPITALISM" BY K. SCHWAB

ABSTRACT. *Introduction.* The article is devoted to the study of early and modern concepts of the transformation of capitalism as a socio-legal formation that determines the typological parameters of the state, law and society as a whole, in terms of their main ideas and proposals for reforming the latter.

Summary of the main results of the study. On the basis of the methodology of dialectics and comparative legal analysis, the history of the appearance, development, nature and purpose of various ideas, theories and concepts, including the most modern ones, regarding the justification of the possibility of a gradual change in the class nature of capitalism in the direction of combining the goal of capital accumulation with the improvement of society is subjected to a critical study .

Conclusions. It is argued that in the conditions of the existing systemic crisis of the global capitalist system and a large-scale attack on the rights and freedoms of civil society, capitalism has been subjected to a new wave of criticism, in response to which its supporters have announced another attempt to transform it into something more socially attractive in the form of "stakeholder capitalism". which is declared to be antagonistic to the theory of corporate egoism and is offered as a better alternative to shareholder and state capitalism. At the same time, K. Schwab's stakeholder capitalism is not an ideological innovation and represents a generalization of the ideas of a large number of scientists in a given direction, but at the same time it lacks the advantages of other concepts: yes, the concepts are characterized by greater systematicity, content, reality, moral justification, state-legal and social orientation "balancing force" by J. Galbraith, "interested parties" by E. Freeman and "participation capitalism" by U. Hutton, as well as the theory of binary economy by L. Kelso, which, among other things, contain specific proposals for reforming the modern state (including "general welfare state") into a truly socially active state.

KEY WORDS: *capitalist state, concepts of transformation of capitalism, stakeholder capitalism, shareholder capitalism, state capitalism, collective capitalism, community property, general responsibility, long-term values, binary economy.*

REFERENCES

1. Robert Kuttner. High-stakes capitalism. The Washington Post, April 8, 1996. URL: <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/1996/04/08/high-stakes-capitalism/e7f2176d-7740-4ff9-b442-9f099f635009/>
2. Davos Manifesto 1973: A Code of Ethics for Business Leaders. Dec 2, 2019. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2019/12/davos-manifesto-1973-a-code-of-ethics-for-business-leaders/>
3. Schwab K. What do we want? Three future models to choose from. URL: https://nv.ua/ukr/opinion/forum-udavosiyakzminuyetsyakapitalizmekonomikanovini50057107.html?fbclid=IwAR1F_dwfo3aMo5mMimhU_BIP9qQB48Y3otdKq4Iae52eb9nBVm0R29gxo. (in Ukrainian)
4. Davos Manifesto 2020: The Universal Purpose of a Company in the Fourth Industrial Revolution. Dec 2, 2019 URL: <https://www.weforum.org/agenda/2019/12/davos-manifesto-2020-the-universal-purpose-of-a-company-in-the-fourth-industrial-revolution/>
5. Klaus Schwab with Peter Vanham. Stakeholder Capitalism: A Global Economy that Works for Progress, People and Planet. Wiley; 1st edition, 2021. 304 pp. URL: <https://www.amazon.com/Stakeholder-Capitalism-Global-Economy-Progress/dp/1119756138>
6. Ukrainian Network of the UN Global Compact. URL: <https://web.archive.org/web/20090819030628/http://www.globalcompact.org.ua/ua>. (in Ukrainian)
7. Francis Fukuyama. "The end of history". URL: <https://anthologyforthelazy.webnode.com.ua/l/frensis-fukuyama-kinets-istoriji/> (in Ukrainian)
8. Robert Heilbroner. The Triumph of Capitalism. / The New Yorker, January 23, 1989. URL: <https://www.newyorker.com/magazine/1989/01/23/the-triumph-of-capitalism>
9. Robert Degen. The Triumph of Capitalism. Routledge, 2017. URL: <https://www.amazon.com/Triumph-Capitalism-Robert-Degen-ebook/dp/B074CKJQLB>
10. Reviewed for EH.NET by Joseph M. Santos. Robert A. Degen, The Triumph of Capitalism. URL: https://eh.net/book_reviews/the-triumph-of-capitalis/
11. Tom Piketty. Capital in the XXI century / Trans. from the English N. Palii. K.: Nash Format, 2016. – 696 p. (in Ukrainian)
12. Hernando de Soto. The Riddle of Capital: Why Capitalism Wins Only in the West and Nowhere Else / trans. from English M. Klymchuk. Kyiv: Nika-Center, 2012. 232 p. (in Ukrainian)
13. Tarasov O.M. "The Second Edition of Capitalism" in Russia. Вперед. Debout, les damnés de la terre. URL: <https://vpered.wordpress.com/2013/03/07/tarasov-2nd-edition-of-capitalism/>. (in Ukrainian)
14. Adolf A. Berle & Gardiner C. Means. The Modern Corporation & Private Property. With a new introduction by Murray Weidenbaum and Mark Jensen. Routledge, 2017. URL: <https://www.perlego.com/book/1578366/the-modern-corporation-and-private-property-pdf>
15. History of economic students / Textbook / edited by L.A. Korniychuk, N.O. Tatarenko. Kyiv: KNEU, 2001. P. 471-477. (in Ukrainian)
16. Szymanska O. John Galbraith is an outstanding theoretician of the new industrial society. *Bulletin of NTEU*. No. 1, 2011. P. 170-177. (in Ukrainian)
17. Edward Freeman. Strategic Management: A Stakeholder Approach. Pitman, 1984. 276 p.
18. Freeman R. E., Velamuri S. R. A New Approach to CSR: Company Stakeholder Responsibility. *Corporate Social Responsibility: Reconciling Aspiration with Application* / Ed. by A. Kakabadse, M. Morsing. N. Y.: Palgrave Macmillan, 2006. P. 9–23.
19. Freeman R. E., Martin K., Parmar B. Stakeholder Capitalism // *Business Ethics Quarterly*. 2007. Vol. 74. N 4. P. 303–314.
20. Professor Robert Ashford's 'Inclusive Capitalism' Gains International Support // Syracuse University/News, Wednesday, September 27, 2017. URL: <https://news.syr.edu/blog/2017/09/27/professor-robert-ashfords-inclusive-capitalism-gains-international-support/>
21. Louis O. Kelso and Mortimer J. Adler. The capitalism manifesto. Random house, New York, 1958. 279 pp.
22. Thomas B. Edsall. Can Capitalists Save Capitalism? The New York Times. 20.01.2015. URL: <https://www.nytimes.com/2015/01/21/opinion/can-capitalists-save-capitalism.html>
23. Thomas Donaldson and James P. Walsh. Toward a Theory of Business. 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/284359470_Toward_a_Theory_of_Business
24. John Rawls. A Theory of justice. Harvard University Press, Belknap Press, 1971. 624 pp. / Why does Rawls think there is a conflict of interests in every society? URL: <https://personal.lse.ac.uk/voorhoev/Rawls%20for%20Great%20Thinkers.pdf>

The article was received by the editors 05.04.2023

The article is recommended for printing 12.05.2023